

INLEIDING

Het toepassen van *The art of war*

Ongeveer 2300 jaar geleden legde in wat nu Noord-China is een geslacht van militaire leiders hun gezamenlijke wijsheid voor het eerst in geschreven vorm vast. Hun tekst zou het strategisch denken in geheel Oost-Azië vormen. Het principe van strijd werd in een geheel ander perspectief geplaatst. Centraal stond de gedachte dat het mogelijk was te zegevieren zonder de strijd aan te binden. In het Westen wordt de tekst *The art of war* (*Winnen zonder strijd*) genoemd, maar in China staat hij nog altijd bekend als de *Sun Tzu*, wat de naam was van de stamvader van hun geslacht.

In de afgelopen vijftig jaar is deze tekst een handboek geworden voor mensen over de gehele wereld die zoeken naar een andere benadering van strijd en conflict – in een oorlog, in de zakenwereld of gewoon in het dagelijks leven. Als een eskadercommandant zijn doel bepaalt, een bestuurskamer wordt belegerd of onze burens zich gaan bemoeien met het wijkbestemmingsplan om de parkgrond te beschermen, kan het heel goed zijn dat zij zich als eigentijdse krijgers wenden tot de *Sun Tzu*. Blijkbaar bestaat de overtuiging dat zijn eeuwenoude wijsheid ook vandaag de dag nog van grote waarde is. Maar hoe kunnen we deze Chinese tekst op een authentieke en zuivere manier in ons leven toepassen? Hoe kan hij ons leren op een effectievere wijze om te gaan met strijd? Dat zijn de vragen die in dit boek centraal staan.

De antwoorden zijn in de *Sun Tzu* zelf te vinden. De tekst maakt duidelijk hoe we kunnen veroveren zonder agressie te tonen – in kleinschalige en grootschalige conflicten, op het persoonlijke vlak en op nationaal niveau. In een van de bekendste strofen wordt het zo onder woorden gebracht:

[...] honderd overwinningen in honderd veldslagen
is niet de hoogste voortreffelijkheid.
Het leger van de ander zonder strijd onderwerpen
is de hoogste voortreffelijkheid.

De wijsheid van dit boek is diepgaande mensenkennis, kennis die iedereen ter

beschikking staat. Noch Chinezen, noch westerlingen kunnen het eigendomsrecht claimen. Het gaat hier om een benadering van strijd die evenwichtig, vriendelijk en effectief is. De *Sun Tzu* biedt weliswaar modellen voor gedrag, maar van ons wordt niet verwacht dat we die klakkeloos navolgen. Het boek nodigt ons uit zijn lessen grondig in ons op te nemen. Als we dat doen, zullen we op een natuurlijke manier tot de inzichten komen die in de tekst besloten liggen.

De *Sun Tzu* begint met de erkenning dat strijd een wezenlijk onderdeel is van het menselijk bestaan. Strijd zit in ons en omringt ons. Met de juiste vaardigheden kunnen we in sommige situaties een conflict uit de weg gaan, maar in andere situaties is het noodzakelijk de strijd aan te gaan. Velen van ons hebben gezien of aan den lijve ondervonden hoe destructief de kracht van agressie is, hetzij in de persoonlijke levenssfeer, hetzij in de rampzalige realiteit van een gewapend conflict. Ook weten we dat de meeste politieke en persoonlijke antwoorden op die agressie hun beperkingen hebben. Hoe kunnen we op een grondiger en effectievere wijze met strijd omgaan?

De *Sun Tzu* raadt ons aan onze respons op strijd te beginnen vanuit kennis, kennis van onszelf en de ander. In hoofdstuk 3 staat:

En dus, in het leger:

De ander kennen en zichzelf kennen,
 In geen honderd gevechten gevaar.
 De ander niet kennen maar wel zichzelf kennen,
 Eén overwinning tegen één nederlaag.
 Noch de ander kennen, noch zichzelf kennen,
 Een zekere nederlaag in ieder gevecht.

Zelfkennis zoals bedoeld in de *Sun Tzu* houdt in dat we ons bewust zijn van de status van onze strijdkrachten. Maar ze begint met iets veel persoonlijkers: kennis van onze eigen geest. Mensen krijgen deze kennis op verschillende manieren, bijvoorbeeld door het beoefenen van contemplatie. Fundamenteler dan welke beoefening ook is echter de openheid van geest die daar het resultaat van is. Deze openheid kan in al onze activiteiten aanwezig zijn. We verkeren bijvoorbeeld in een toestand van openheid als we plotseling een moment van schoonheid ervaren. Openheid is de vormeloze, creatieve bron van de uitvoerende en beeldende kunsten. Atleten kennen haar als 'de zone' en geliefden kennen haar eveneens, maar geven er geen naam aan. Het is de toestand waar-

in ze zich het meest thuis voelen en waarin hun acties het meest effectief zijn.

Veruit de meeste mensen verafschuwen de destructieve kracht van agressie. De vraag is dus: waarom zouden we ons verdiepen in een tekst over strijd? De *Sun Tzu* zegt dat het essentieel is dat we onszelf, onze geest kennen. Daarnaast is het zo dat we in een wereld leven waarin agressie onvermijdelijk is. We kunnen alleen op een verstandige manier met onze naaste omgaan als we hem of haar kennen. Het is dan ook van groot belang dat we conflictsituaties in onze directe omgeving niet negeren, onderdrukken, op de koop toe nemen of wegwuiven. We moeten leren hoe we ze het hoofd kunnen bieden. Hoe diepzinnig onze individuele wijsheid ook is, ze zal geen stand houden in de wereld als ze niet wordt gecombineerd met een of andere vorm van macht. Erkenning van dit feit is vooral in deze tijd belangrijk. Immers, de gevolgen van menselijk handelen kunnen verwoestend zijn. Deze tekst onthult hoe we op een verstandige manier met strijd in en buiten onszelf kunnen omgaan.

Het militaire geslacht dat aan de wieg stond van *The art of war* is terug te voeren tot Sun Tzu, een superieur strateeg. Volgens de legende werd hij geroemd om zijn succesvolle veldtochten, ondernomen in de tijd dat Confucius leefde, in de zesde eeuw voor Christus. Zijn militair-strategische inzichten werden door zijn nakomelingen van generatie op generatie doorgegeven, aanvankelijk mondeling, later door ze op te tekenen op bamboestroken. Geleidelijk aan raakten ook buitenstaanders bekend met deze wijsheid, en uiteindelijk vond ze haar weg naar alle uithoeken van het oude Chinese rijk. Dat de keizers uit de vroege dynastieën er grote waarde aan hechtten, blijkt uit het feit dat in de catalogus van de keizerlijke bibliotheek uit de eerste eeuw voor Christus een exemplaar vermeld wordt. Vanuit China verspreidde de tekst zich over Oost-Azië, waar hij dezelfde reputatie kreeg. De figuur van Sun Tzu groeide langzaam maar zeker uit tot het toonbeeld van hoogste voortreffelijkheid op het gebied van strategisch denken.

De vraag voor ons is op welke manier we de juiste verbinding kunnen maken met dit klassieke werk, dat zo ver van ons vandaan ontstond. Hoe kunnen we ons de essentie van zijn traditie eigen maken en niet blijven steken in vrijblijvende bewondering of ondoordachte nabootsing? We worden in dit opzicht geholpen door het voorbeeld van de wijze commandant, de generaal tot wie de *Sun Tzu* zich richt. Hij is een belichaming van de levensbeschouwing van de tekst; zijn voorbeeld stelt ons in staat de reikwijdte van de activiteiten te over-

zien. Alles bij elkaar genomen lijken zijn verdiensten buitengewoon, maar alle eigenschappen die hij bezit, zijn ook in ons aanwezig. Ze ontstaan op natuurlijke wijze uit ons aangeboren vermogen om te zien, te horen, te denken en te reageren op wat er om ons heen gebeurt.

De Engelse taal schrijft voor [net als het Nederlands] dat we een keuze maken tussen mannelijke en vrouwelijke voornaamwoorden. Omdat Chinese generaals door de eeuwen heen mannen zijn geweest, hebben we de conventie aangehouden en verwijzen we naar de wijze commandant als 'hij'. Maar bij het lezen van de tekst moeten we er steeds rekening mee houden dat de kennis en het handelen van de wijze commandant niet exclusief zijn voorbehouden aan mannen of vrouwen. De wijsheid van de *Sun Tzu* is niet alleen van toepassing op mannen in een militaire omgeving, maar op iedereen die zich met strijd zonder agressie wil bezighouden.

De kwaliteiten van de wijze commandant zijn duidelijk waar te nemen bij een aantal bijzondere vrouwen en mannen. Ze stralen een opvallende rust uit of spreiden een enorme vindingrijkheid tentoon. Het is natuurlijk heel goed mogelijk dat zij nog nooit van de *Sun Tzu* gehoord hebben. Maar zij illustreren hoe dan ook dat de wijsheid in deze tekst niet uit den vreemde is ingevoerd, maar op een natuurlijke manier voortvloeit uit algemeen menselijke vermogens.

Zoekend naar de oorsprong van de macht van de wijze commandant ontdekken we dat hij zich natuurlijk gedraagt, dat hij gewoon zichzelf is. Hij is altijd tevreden met wie hij is. Hoe meer hij zich ontspant, hoe groter zijn macht wordt. Bij sommige mensen dient deze openheid zich heel spontaan aan. Het kan ook zijn dat zij de vrucht is van een strenge discipline, of het gevolg van een plotselinge ervaring die heeft geleid tot een bevrijding van de angst die de menselijke geest vaak in zijn greep houdt.

Vanuit deze onverschrokkenheid ontwikkelt de wijze commandant waardering voor de wereld die hem omringt. Hij ziet de dingen niet langer als 'voor' of 'tegen' hem, maar beschouwt ze met een onpartijdige blik. Hij houdt niet vast aan een bepaalde positie of identiteit. Daardoor ontstaat zijn wijsheid op het moment zelf, ter plaatse.

De *Sun Tzu* benadrukt voortdurend dat een dergelijke wijsheid de basis is voor adequaat handelen. Ze vormt de eerste van een reeks van vier kwaliteiten van een generaal (hoofdstuk 1) en maakt het verschil uit tussen winnen en verliezen. In hoofdstuk 10 staat:

Weten dat mijn troepen kunnen toeslaan, maar niet weten dat de vijand niet kan worden aangevallen.
Dit is een halve overwinning.

Weten dat de vijand kan worden aangevallen, maar niet weten dat mijn soldaten niet kunnen toeslaan.
Dit is een halve overwinning.

Weten dat de vijand kan worden aangevallen, weten dat mijn soldaten kunnen toeslaan, maar niet weten dat de vorm van de aarde zich niet leent voor de strijd.
Dit is een halve overwinning.

Het weten waarop bedoeld wordt, begint met de zichtbare details van troepensterkte en voorraden, maar strekt zich via deze details uit tot een aan de Tao verwante complexiteit van gebeurtenissen, waar de voorbeeldige generaal ook kennis van heeft. Ook inzicht in de bijzondere en conventionele methoden van oorlogvoering maakt er deel van uit. Dit alles leidt tot het vermogen om thuis te zijn in de chaos.

Hoe passen we deze kennis toe? Vele mogelijkheden dienen zich aan, zelfs in de regelmaat van ons dagelijks leven. Een moeder vraagt aan haar kind of hij zich klaar wil maken om naar bed te gaan. Het kind weigert, en heeft daar vanuit zijn standpunt gezien ongetwijfeld goede redenen voor. Als de moeder geen actie onderneemt, krijgt haar zoon misschien niet het aantal uren slaap dat hij nodig heeft. Bovendien krijgt hij misschien het idee dat hij in het vervolg alle opdrachten naast zich neer kan leggen. Echter, als ze haar wil oplegt, loopt ze het risico dat haar zoon zich nog heviger gaat verzetten. Wat is de juiste handelwijze? Hoe bereikt ze wat ze wil zonder de onenigheid te laten escaleren en de huiselijke vrede op het spel te zetten?

Om te beginnen moeten we ons realiseren dat we de ouder geen theoretische adviezen kunnen geven, behalve op een zeer algemeen niveau. Adequaat handelen vereist kennis van alle details die de situatie beïnvloeden. Met andere woorden, we zijn in iedere nieuwe levenssituatie op onszelf aangewezen. Andere mensen, boeken of wijsheid van buitenaf kunnen ons niet vertellen wat we moeten doen. Zelfs modellen die in het verleden succesvol waren, kunnen niet zomaar worden losgelaten op de unieke werkelijkheid van onze huidige situatie. Zoals in hoofdstuk 1 van de *Sun Tzu* wordt gezegd:

Dit zijn de overwinningen van het militaire geslacht.
Zij kunnen niet van tevoren worden doorgegeven.

We dienen de voor de overwinning benodigde middelen hier en nu te bepalen, immers de voorwaarden voor die overwinning bestaan alleen in het moment.

Verder is het zo dat we begrip kunnen opbrengen voor de gevoelens die de moeder voor haar kind koestert. Ieder van ons kan zien dat de vijand menselijk is, net als wij. Dit is geen wijsheid uit een externe bron, het is een inzicht dat we allemaal bezitten. Het vereist geen bijzonder talent, er wordt niets van ons gevraagd dat we op dit moment niet hebben. Het enige dat we nodig hebben is onze menselijke intelligentie, aandacht voor het moment en ontvankelijkheid voor de wereld. Deze vermogens kunnen we ontwikkelen.

Als we de *Sun Tzu* op deze wijze benaderen, gaan we inzien dat zijn lessen zich niet beperken tot één bepaald domein van activiteit. Zijn taal is van toepassing op de moeder die haar zoon naar bed wil brengen, maar ook op de pelotonscommandant die zich verzet tegen het rampzalige bevel van een meerdere om de verkeerde vijand te bevechten. De *Sun Tzu* is werkzaam op het niveau van de strijd van het ego, op het niveau van oorlog tussen naties en alles daartussenin. Echter, de specifieke toepassing van zijn wijsheid hangt af van de unieke voorwaarden en omstandigheden van het conflict in kwestie.

Deze uniekheid heeft verreikende consequenties voor de wijze waarop de tekst bestudeerd en in het echte leven toegepast dient te worden. Deze vertaling van de *Sun Tzu* kan niet méér zijn dan een onderdeel van een onoverzichtelijk proces. De tekst bevat de woorden en de woorden reiken ons met hun beschrijving van de aard van strijd talrijke modellen aan. Maar alleen als we verder hebben gekeken dan de woorden, denkbeelden en voorbeelden zijn we in staat onbevangen en accuraat te reageren op wat zich voor ons, rondom ons en in ons afspeelt.

Voor het verloop van dit proces is het goed enig inzicht te hebben in het wereldbeeld van de *Sun Tzu*. Centraal hierin staat het principe van 'het geheel nemen'. Het geheel nemen wil zeggen dat je bij het overwinnen van de vijand zoveel mogelijk intact laat. Dat geldt zowel voor je eigen hulpbronnen als voor die van je opponent. Als je zo de overwinning behaalt, blijft er iets over waar jij én je vroegere vijand op kunnen bouwen. Dit is niet slechts een filosofische houding of altruïstische benadering. Het vernietigen van steden, dorpen en land brengt slechts ontredde en verschrikte teweeg, niet alleen bij de

verliezers maar ook bij de overwinnaars. Zij moeten immers tot lang na de oorlog nog veel tijd en energie besteden aan het opleggen van hun 'vrede'. De ware overwinning is de overwinning op agressie. Zo'n overwinning houdt in dat je respect toont voor de menselijkheid van de vijand. Het gevolg is dat het conflict niet langer duurt dan nodig is.

Het geheel nemen begint met de dagelijkse details van ons leven. Ze horen er allemaal bij. De moeder die haar zoon naar bed wil brengen moet zijn gewoontes, stemmingen en neigingen net zo goed kennen als die van haarzelf. Ze moet weten hoe ze gedurende de dag veranderen en welke bijzondere factoren op die specifieke avond een rol spelen. Als ze zich bewust is van de wisselwerking tussen al die factoren, zullen haar handelingen zich aanpassen aan en overeenstemmen met de veranderende omstandigheden. Ze zal voortdurend proberen de gebeurtenissen in een ruimer perspectief te plaatsen.

Dat ruimere perspectief is zo krachtig dat het andere mensen kan overreden tot een gezichtspunt dat in eerste instantie buiten hun bereik ligt – haar zoon, onze vijand, onze onwillige bondgenoten. Het is zowel krachtig als aantrekkelijk, omdat de ander er een plaats in krijgt en beseft dat hij wordt erkend. Dat is geruststellend. De ander ziet dat aan onbelangrijke zaken en gekonkel geen tijd wordt verspild en dat zijn intelligentie en zienswijze worden gerespecteerd. Het gaat er niet om de ander simpelweg aan jouw kant te krijgen. Het gaat erom hem of haar te winnen voor iets dat groter is dan de strijdende partijen. Deze zienswijze is altijd aanwezig. Ze gaat gepaard met een sterk ontwikkeld verantwoordelijkheidsgevoel.

Het geheel nemen is zowel een wijze van zijn als van zien. Omdat het de natuurlijke basis is voor ons doen en laten, is het ook een handelwijze. Het gebruik van geweld wordt niet uitgesloten. Maar als geweld wordt gebruikt, is het met het doel de bestaande mogelijkheden te bewaken en alle opties open te houden. Ook in dit geval is het welzijn van de ander een factor waarmee rekening wordt gehouden. Uiteindelijk leidt dit tot de overwinning.

Het geheel nemen kan plaatsvinden door het behalen van een overwinning zonder strijd. The art of war is niet gewoon een mogelijkheid om je doel te bereiken zonder waardevolle hulpbronnen aan te spreken. Het is een fundamenteel ander inzicht in het waarom van strijd. Het geheel nemen is te vergelijken met een 'win-winsituatie', waarbij iedere partij krijgt wat zij nodig heeft. Maar winnen houdt niet op bij de vervulling van de specifieke wensen van een partij, het heeft te maken met een bredere visie. Het is van toepassing op zowel vriendelijke onderhandelingen tussen gelijken als op bittere strijd tussen onge-

lijkwaardige krachten. Deze overwinning straalt een enorme kracht uit, omdat geen rekening wordt gehouden met beperktere doelen en referentiepunten.

Winnen omvat alle aspecten van de wereld. Bannen we bepaalde dingen uit, dan hebben we geen oog meer voor de bruikbaarheid van de situatie en is geweld de enige optie die ons rest. Dit verlengt de strijd, in onszelf en om ons heen. We gaan de ander meer en meer zien als onze tegenstander en de strijd steeds meer als een kwestie van winnen of verliezen. De kans dat we verslagen worden groeit, omdat onze geest door deze gedachtegang in beslag genomen wordt. We kunnen de wereld niet meer in ons opnemen, het schouwende weten krijgt geen kans zich te manifesteren.

Hoe aantrekkelijk deze visie op winnen ook is, het blijft een feit dat de *Sun Tzu* zeer lang geleden werd geschreven door mensen die in een totaal andere wereld dan de onze leefden. Hoe kunnen we ons bij het bestuderen van hun tekst de essentiële lessen eigen maken en ons er tegelijkertijd rekenschap van geven dat ze in een unieke tijd en op een unieke plaats ontstonden? We kunnen deze verschillen niet simpelweg negeren en hun ideeën uitleggen op een manier die ons goed uitkomt.

Deze vraag gaat in feite over het overbruggen van tijd en ruimte, over het leggen van een verband tussen het vreemde en het vertrouwde. Ook het nakomelingschap is in het geding. Het boek hoorde ooit bij een bepaalde groep mensen. Nu, zo beweren we, kan het ook bij ons horen. Als we ons enigszins verdiepen in de ontstaansgeschiedenis van de tekst en zijn betekenis in de wereld van de eerste gebruikers, krijgen we een beter beeld van de plaats die hij in onze moderne wereld zou kunnen innemen.

Wetenschappers zijn ervan overtuigd dat de *Sun Tzu* voortvloeit uit de mondelinge overlevering daterend uit – ongeveer – de vierde eeuw voor Christus. Deze periode werd gekenmerkt door het failliet van de Chinese modellen op het gebied van bestuur, oorlogvoering, normen en waarden en sociale organisatie. Overal leverden lokale krijgsheren strijd met elkaar. Het vertrouwen in de eigen tradities was tot het nulpunt gedaald. De voorstellen om de problemen op te lossen liepen sterk uiteen, van het doen herleven van de traditionele waarden tot aan het instellen van een streng maar efficiënt organisatorisch systeem dat als basis kon dienen voor het formeren van grote legers en onpersoonlijke bureaucratieën.

De *Sun Tzu* antwoordde hierop door te benadrukken dat kennis zich aandient in het huidige moment. Iedere vorm kon nuttig zijn, maar waar het om

ging, was het juist inzetten ervan. Dit hangt af van iemands inzicht in zijn of haar actuele omstandigheden, in de ‘nuheid’ van de situatie. Deze kennis, zo wordt gesteld, ‘kan niet vooraf worden doorgegeven’.

De *Sun Tzu* organiseert zijn denken dan ook niet in systematische, gemakkelijk te volgen procedures. Als we een boek lezen, proberen we vaak de kernprincipes te onderscheiden. We destilleren ze uit de tekst, gaan vervolgens generaliseren en proberen ze op de juiste wijze toe te passen in nieuwe situaties. Dit kan een zeer krachtige en efficiënte manier zijn om nieuwe kennis te verwerven en te structureren. De *Sun Tzu* bevat weliswaar een paar principes zoals ‘niet vooraf doorgegeven’, maar geeft toch voornamelijk zeer concrete voorbeelden die zijn kijk op de wereld illustreren. De tekst is een geheel van niet al te sterk samenhangende waarnemingen en modellen, aan elkaar geregen door een zeer zakelijke argumentatie. De *Sun Tzu* ontwikkelt zijn doctrines niet door een vertoon van logica. Hij instrueert door gebruik te maken van analogie en metafoer. We kunnen de inzichten niet eenvoudigweg van de bladzijden plukken en ze in onze eigen, bestaande kaders laten vallen. We zullen nieuwe denkwegen moeten ontwikkelen.

Ons boek biedt een verscheidenheid van benaderingen van de *Sun Tzu*. Je hoeft je bij het lezen niet per se aan de hoofdstukvolgorde te houden. Sommige lezers geven er wellicht de voorkeur aan te beginnen met de drie essays in het midden, die ingaan op de denkbeelden en de toepassing in de praktijk. In het eerste essay, ‘Het geheel nemen’, worden het wereldbeeld van de tekst en de implicaties voor het werken met het huidige moment toegelicht. Verder wordt ingegaan op het idee van de Tao als een wijze van zijn, zien en handelen. Het tweede essay, ‘De wijze commandant’, geeft een nadere invulling van de hiervoor al kort beschreven hoofdfiguur van het boek. Het is de bedoeling dat de nauwkeurige beschrijving van zijn kwaliteiten bij de lezer een vonk van herkenning teweeg zal brengen. Het derde essay, ‘Deel uitmaken van de traditie’, is een verkenning van de vraag hoe en waarom een klassieke tekst kan aansluiten bij onze moderne wereld. Het antwoord op die vraag ligt deels in de *Sun Tzu* zelf en deels in de drastische verschuiving van het westerse wereldbeeld in de afgelopen eeuwen.

De aard van de Chinese taal vroeg om een bepaalde vertalingsstrategie. Toen we in de jaren zeventig voor het eerst Engelstalige versies van de *Sun Tzu* lasen, wisten we meteen dat deze tekst een zeer grote potentiële kracht heeft. Tegelijkertijd ervoeren we frustratie, omdat de wijsheid vaak verstopt leek te zijn in parafrazen. Bij het bestuderen van de originele Chinese tekst waren we

steeds verbaasd over de eenvoud, helderheid en directheid. De *Sun Tzu* heeft het vermogen om de menselijke geest in het midden van een gedachte te onderbreken. We waren er heilig van overtuigd dat het mogelijk was deze kwaliteit te reproduceren in een Engelse vertaling. Het werd ons ook duidelijk waarom in andere vertalingen zoveel woorden en verklaringen waren toegevoegd. De tekst was in sommige gevallen erg ingewikkeld, soms zo ingewikkeld dat zelfs Chinese commentatoren erdoor in verwarring werden gebracht.

Ons doel bij het vertalen was behoud van de natuurlijke kwaliteit van de tekst. We hebben geprobeerd de klank van het Chinees te reproduceren en zo het moment te laten herleven waarop de *Sun Tzu* voor het eerst uit de mondelinge overlevering te voorschijn kwam. Om dat te bereiken hebben we de woorden als het ware uit steen gehouwen en niet aan verfraaiing gedaan; de tekst houdt het midden tussen proza en poëzie. De eenvoud ervan moedigt de lezer aan het boek te benaderen zonder overmatig te vertrouwen op een concept en laat de klanken, patronen en betekenissen diep doordringen in de geest. Als we de filters tussen de klassieke tekst en de hedendaagse lezer verwijderden, begint de *Sun Tzu* zichzelf rechtstreeks aan ons te openbaren.

Deze vertaling vraagt het nodige van de lezer. Er wordt van hem gevraagd de tekst te overdenken en stil te blijven staan bij de herhalingen. Ook zal hij de verleiding moeten weerstaan om algemene principes te zoeken en inconsistenties op te lossen. De *Sun Tzu* is, zoals andere klassieke Chinese werken – te denken valt aan die van Lao Tse en aan de *I Ching* – vaak kernachtig, kort en stekelig en vol onuitgesproken gevolgtrekkingen, en daardoor tegelijkertijd enigszins duister wanneer hij voor de eerste of tweede keer gelezen wordt. Dit geldt voor Chinese lezers evenzeer als voor ons. De gebruikers van al deze teksten hebben dan ook behoefte aan enige ondersteuning om tot een goed begrip te komen. Die kan worden gegeven door een leermeester die in eigen persoon mondelinge toelichting geeft, of schriftelijk, in de vorm van een commentaar of zelfs een subcommentaar.

De *Sun Tzu* is een voorbeeld van deze traditie. Er zijn zeer veel commentaren bij geschreven. Tien van de bekendste uit de derde tot de elfde eeuw worden meestal bijeengevoegd en samen met de Chinese tekst in één band uitgegeven. De beste Engelstalige bron voor deze commentaren is de vertaling van Samuel Griffith uit 1963, die ze gebruikt om de talrijke onuitgesproken conclusies in de originele tekst te verduidelijken.¹

Wij hebben ervoor gekozen ons eigen commentaar te schrijven. In overeenstemming met de Chinese traditie verschaffen we de informatie die een wes-